

ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค ๒๕

“การเล่นเพลง”

ภาคีสมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสถาน

พิมพ์แจก

ในงานทอดกฐินพระราชทาน

๒๒๒ ๕
ทวศสมเกลยง

๕ TUDCA
เมษายน ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

16/07/2564

คำนำ

ในการทอดกฐินพระราชทานราชบัณฑิตยสถาน ใน พ.ศ.
๒๔๗๕ นี้ ข้าพเจ้าได้ขอให้พระพินิจวรรณการเจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถานติดต่อกับพระยาอนุমানราชชน หัวหน้ากองศิลปวิทยาการ กรมศิลปากร เพื่อหาหนังสือเรื่องใดเรื่องหนึ่งพิมพ์แจกตามควร พระยาอนุমানราชชน กับพระพินิจวรรณการเห็นควรพิมพ์เรื่อง "การเล่นเพลง" แจกในงานนี้ ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วยและขออนุโมทนากำลังใจกำลังใจความคิดของผู้ที่ได้ช่วยทำหนังสือเรื่องนี้ให้สำเร็จ หวังใจว่าหนังสือนี้จะยังประโยชน์ให้แก่ผู้อ่านในทางทำให้ทราบจารีตประเพณีและศิลปกรรมพื้นเมืองของไทยเราแต่โบราณมา

ธีรพรหม

เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน

๑๕ ตุลาคม ๒๔๗๕

คำชี้แจง

การเล่นเพลงของประชาชนชาวชนบท มีเพลงเกี่ยวข้าว เพลงปรบไก่ เพลงพวงมาลัยและอื่น ๆ ย่อมเป็นของสำคัญส่วนหนึ่งที่ผู้รักหาความรู้พึงเอาใจใส่ เพราะในการเล่นนั่นเอง จะพบขนบธรรมเนียมประเพณี การเชื่อถือตลอดจนเรื่องราวความเป็นอยู่ของประชาชนชาวบ้าน ที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ แหกเว้นอยู่ความรู้เหล่านี้ เป็นดั่งแว่นฉายให้เห็นการเป็นอยู่ของบรรพบุรุษแต่เก่าก่อน ซึ่งในหนังสือพงศาวดารมักผ่านเลยไป ไม่สู้กล่าวถึงนัก ทุกวันนี้ความเจริญในปัจจุบันแพร่หลายไปยังท้องถิ่นชนบทต่าง ๆ ได้รวดเร็ว เพราะไปมาติดต่อถึงกันได้สะดวกยิ่งขึ้น นับวันขนบธรรมเนียมของเดิม มีแต่จะเปลี่ยนแปลงและกลายไปตามอำนาจแห่งความเจริญ และความก้าวหน้าของประเทศ ด้วยเหตุดังนี้ นานาชาติที่เจริญแล้ว จึงต้นตำรับรวมเรื่องขนบธรรมเนียมเหล่านี้รักษาไว้ไม่ให้สูญ เพราะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ความรู้ในวิชาประวัติศาสตร์และวิชาอื่น ๆ อยู่ไม่น้อย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ก็ได้เคยทรงขอร้องให้ทางราชการช่วยเป็นธุระ จัดบทเห่กล่อมบทร้องและบทเล่นของเด็กซึ่งมีอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ทว่าทั้งพระราชอาณาจักรมารวบรวมรักษาไว้ เวลานี้หอสมุดแห่งชาติจึงมีบทเห่กล่อมบท

ร้องและบทเล่นของเด็ก ได้มาจากจังหวัดต่างๆ แทบทุกจังหวัด
อยู่เป็นจำนวนมาก หากแต่ยังไม่มีโอกาส จะชำระและรวบรวม
จัดพิมพ์ขึ้นเท่านั้น

นอกจากบทกล่อมเด็กบทร้องและบทเล่นของเด็กแล้ว หอ
สมุดแห่งชาติยังมีบทเล่นเพลงต่างๆ ไว้มาก แต่เป็นจำนวนเล็ก
น้อย ถ้าได้มีการจดและรวบรวมขึ้นไว้ เลือกลงเอาแต่ที่เห็นว่า
เป็นของเก่า ที่ความคิดความอ่านอย่างใหม่ ๆ ยังไม่เข้าไปปน
อยู่มากนัก แล้วทำคำอธิบายถึงลักษณะเพลงที่แต่งพร้อมทั้งวิธี
เล่น ก็พอจะเป็นประโยชน์แก่ความรู้ยิ่งขึ้น ด้วยความคิด
ดังนี้ กรมศิลปากรจึงได้ขอร้องพระพินิจวรรณการ (แสง สาสิตกุล)
ให้ช่วยเป็นพระเลขาธิการตัวอย่างบทเล่นเพลงต่างๆ แล้วทำคำ
อธิบายประกอบพอให้เห็นเค้าแนวทางไว้ทีก่อน เพื่อเป็นเครื่อง
มือสำหรับผู้ที่ใฝ่ใจ ในการรวบรวมต่อไป แต่ในการเลขาธิการ
อย่างบทเล่นเพลงในครั้งนั้นมีเวลาจำกัด เพราะจะต้องให้แล้วและ
พิมพ์เสร็จภายในเวลาเพียง ๑๐ วันกว่า ๆ เท่านั้น ไม่มีโอกาสที่
จะสอบสวนเลือกเฟ้นและเขียนคำอธิบายประกอบให้ถี่ถ้วนได้
ถึงกระนั้น กรมศิลปากรก็ขอร้องขอพระพินิจวรรณการ ที่
ได้มีแก่ใจรับพระช่วยจัดทำเรื่องนี้ ให้ได้มีโอกาสพิมพ์ขึ้นทันใน
งานกรณิพระราชทานของราชบัณฑิตยสถาน ณ วัดราชผาติการาม
(สัมภเวสี) เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

16/07/2564

ในการพิมพ์บทเล่นเพลง ได้กำหนดหมายไว้ว่าจะเลือก

สรรแต่บทของเก่าพอเป็นตัวอย่างของเพลงเหล่านั้นไว้ และที่จะ
ได้มาสมประสงค์ ก็ต้องอาศัยสัทนาม และจดเอามาจากปากคำ
ของผู้ทรงจำเอาไว้ได้ ส่วนที่แต่งขึ้นใหม่ แม้จะแต่งดี มีถ้อย
คำน่าฟัง และได้เคยมีตพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มหนังสือแล้วก็ดี ถ้าไม่
จำเป็นก็ไม่เก็บ เพราะต้องการจะรักษาเนื้อถ้อยกระทงความ ซึ่ง
เป็นความรู้สึกนึกคิดของชาวชนบทโดยธรรมชาติไว้ ถ้าใช้ตัว
อย่างที่แต่งใหม่ ก็จะเข้าลักษณะที่พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
พิทยาลงกรณ์ทรงเล่าไว้ในที่แห่งหนึ่ง ในหนังสือเรื่อง The Past
time of Rhyme-making and Singing in Rural Siam (J S S. Vol.
XX, 1927) ซึ่งพระองค์ท่านได้ทรงแสดงที่สยามสมาคม ว่าได้
ทรงแต่งบทเล่นเพลงชนบทหนึ่ง โดยเลียนวิธีแต่งตามแบบอย่าง
ของชาวชนบท แล้วประทานให้ชาวชนบทผู้หนึ่งท้ออ่านหนังสือ
ออก ทดลองร้องเป็นทำนองเพลง ผู้นั้นอ่านได้ด้อย แต่ทรงคิด
ว่า ถ้าจะให้เขาแต่งบทเล่นเพลงของเขาเอง ดูเหมือนจะได้เร็ว
กว่าอ่านบทที่ทรงนิพนธ์ไว้ และในที่สุดก็ร้องบทที่ทรงนิพนธ์ไว้
ได้เรียบร้อย ได้ทรงถามความเห็นของนักเล่นเพลง ว่าบทที่ทรง
นิพนธ์ขึ้นเป็นอย่างไร ก็ได้รับตอบเป็นเสียงเดียวกันว่ามีถ้อย
คำยากแทบทั้งนั้น และโวหารการประพันธ์ตอนเกี่ยวพาราสี ก็
ใช้คำพูดสูงเกินกว่าที่หญิงสาวชาวชนบทจะเข้าใจ ถ้าใช้เป็นบท
ร้องเกี่ยว สาวชาวชนบทก็คงงงงันและร้องตอบแก้ไม่ได้ ดังนั้น
การเลือกตัวอย่างมาพิมพ์ไว้ จึงเห็นแต่ที่เห็นว่าจะเป็นสำนวน

ของชาวชนบทแท้ ที่เข้าไปตามธรรมชาติ ไม่ใช่ชนิดที่แต่งขึ้น
ใหม่ หรือที่นักเล่นทางอาชีพแต่งขึ้นไว้หากิน จริงอยู่ในบท
กลอนนี้ บางตอนก็มีถ้อยคำหยาบคาย ถ้าจะตัดทิ้งเสียทีเดียว
ก็เท่ากับไปแก้ความเก่าของเขาเสีย ไม่ให้เห็นธรรมชาติที่แท้จริง
ในการเลือกตัวอย่างพิมพ์ไว้ในเล่มนี้ จึงตกลงเลือกเอาแต่บทที่
เห็นว่าพอเป็นประมาณ มีลักษณะเป็นโวหารศิลป์ สมควรจะพิมพ์
ไว้ได้ เพื่อไม่ให้เสียของเก่า ถ้าจะเปรียบก็เท่ากับดูรูปศิลป์
นักศิลป์ผู้บ่มงูไปในแง่ที่ให้เห็นว่างดงาม ตามที่นักศิลป์ผู้นั้น
นึกฝันไว้ ก็เมื่อผู้ดูไม่ได้ดูในแง่ที่ว่างดงาม ก็ไม่ใช่ความผิดของรูป
ศิลป์รูปนั้น นั่นน่ะใจ การพิมพ์ตัวอย่างเล่นเพลงเหล่านี้ก็นั่นน่ะ.

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๔๗๕.

การเล่นเพลง

คำว่า "เพลง" เป็นชื่อของการเล่นหลายอย่าง ปทานุกรม
ของกระทรวงธรรมการแปลความไว้กว้าง ๆ ว่า "ลำนํ้า, ทำนอง,
คำขับร้อง, ทำนองดนตรี, ทำทาง, ซอถารมหรสพทรงแก่น
มีชื่อต่าง ๆ เช่นเพลงปรบไก่ เพลงฉ่อย เป็นต้น" ดังนี้ เมื่อ
กล่าวถึงคำว่า "เพลง" ชวนให้นึกถึงเสียงที่คล้ายกัน คือ "เปล่ง"
ได้แก่จากที่เปล่งขึ้น ไม่ใช่จากที่ใส่พูดกันเป็นปกติ ในภาษา
บาลีใช้ความนี้ว่า อุทาน ซึ่งไม่หมายถึงคำพูดโดยปกติ หมายถึง
คำพูดที่เปล่งออกในเวลาที่มีความรื่นเริง มีสุข มีโสมนัสส์ เช่นสุข
จริงหนอ สบายจริงหนอ อย่างเช่นนางวิสาขาสร้างโลหะปราสาท
ถวายพระพุทธเจ้า เมื่อจัดการฉลองเสร็จเรียบร้อยแล้ว นาง
เปล่งอุทานแสดงความอิ่มใจที่ได้ทำบุญกุศลสมปรารถนา จน
พวกพระภิกษุที่ได้ยินเข้าไปทูลพระพุทธเจ้าว่า นางวิสาขาเห็นจะ
เป็นบ้า นี่เป็นข้อพิสูจน์ว่า นางวิสาขาเปล่งอุทานออกมานั้นไม่
ใช้เสียงปกติ เป็นเสียงร้องเพลง จนถึงกับพาให้พวกพระภิกษุ
เข้าใจไปเช่นนั้น จึงน่าสันนิษฐานว่า เปล่ง เป็นคำเดียวกับคำ
เพลง การที่ในปทานุกรมแปลว่า ลำนํ้า, ทำนอง, คำขับร้อง ก็
รวมอยู่ในความว่าเปล่งเสียงผิดปกติ แต่เมื่อเอาคำว่า เปล่ง ไป
ใช้ในสิ่งอื่นจนชิน เช่นเปล่งรัสมิ์ หรือให้คู่กับคำว่า เปล่ง ซึ่ง
หมายความไปทางแจ่มใส สุกใส ๆ ล ๆ ความก็ห่างออกไป เพลง

ที่แปลว่า ลำนำ, ทำนอง, คำขับร้อง จะไม่กล่าวในหนังสือนี้ ส่วนทำนองดนตรี ที่ปทานุกรมแปลจากคำ เพลง ก็เหตุที่เปล่งเสียงออกจากเครื่องดนตรีเหมือนกัน แต่ทำนองดนตรีนั้น ชั้นเดิมคงไม่เรียกว่า เพลง จะเป็นแต่เสียงปรบมือ หรือเคาะไม้เพื่อให้จังหวะแก่ เพลง เท่านั้น ต่อเมื่อมนุษย์มีความคิดอ่านมากขึ้น คิดเครื่องอุปกรณ์ทำให้จังหวะได้มากและได้หลายเสียง จนรวมเข้าเป็นวงกงเป็นประเภทตามภูมิลำเนาที่คิดได้ และสามารถคิดสวดเข้ากล่อเข้ากับเพลงได้ ใช้อัดจำเป็นแบบแล้วจึงเลยเป็นเพลง ไปด้วย แต่กริยาที่ทำให้เสียงดนตรีเปล่งออกไปได้นั้น เรียกว่าบรรเลง เห็นกันโดยมากกว่ายัดออกจากคำ เพลง หรือเปล่ง นั้นเอง คำเช่นนมมาก แต่ไม่ใช่หน้าที่ของหนังสือเรื่องนี้ และ เพลง ที่ปทานุกรมแปลว่า ทำทาง นั้น คงจะหมายถึงแต่ทำทางรำอาวุธ หรือทำทางพ้อนรำ และทำทางเล่นหัวซึ่งมีลักษณะเช่นนั้น เช่นกวนอูรบกับฮองตงได้ร้อยเพลง ก็ยังไม่แพ้ชนะกัน ทำทางรำเชิด ฯลฯ และทำทาง "อันกลเพลงบทนไม่มีครู" ทำทางรบกิดี ทำทางรำเชิดกิดี ฯลฯ คงเนื่องมาแต่เมื่อเดิมเริ่มฝึกหัดต้องให้จังหวะดังกล่าวแล้ว และพอดกถึงระยะเครื่องให้จังหวะกลายเป็น เพลง เข้าอีก ทำทางรำอาวุธ ทำทางรำพ้อน ก็เลยอาศัยขอเข้าด้วย ทำทางจึงเป็น เพลง ขึ้นอีก ทน "อันกลเพลงบทนไม่มีครู" หมายความว่าถึงการเล่นหัวของหญิงสาวชายหนุ่มในที่ลับก็ทำตามทำรบและทำรำเข้ามาอีก แต่

เพลง ที่จะกล่าวต่อไปในหนังสือจะไม่กล่าวถึง เพลง ที่กล่าวมาข้างต้น จะกล่าวเฉพาะ เพลง ที่ปทานุกรมแปลไว้ในวรรณคดี และแปลย่ดยาวกว่าเพื่อน คือ "ช่อมหรสพชชนิดหนึ่ง ทรองแกลกน มีชื่อต่างๆ เช่นเพลงปรบไก่ เพลงน้อย เป็นต้น" ได้ลองค้นขอเพลงลักษณะที่ว่านี้ในหอสมุดแห่งชาติที่คัดลอกไว้ ก็มี ที่พิมพ์แล้วก็มี ได้จำนวนขอเพลงกว่า ๒๐ ชื่อได้คัดบางชื่อ มาลงไว้ ดังต่อไปนี้ :-

๑. เพลงโคราช
๒. เพลงน้อย
๓. เพลงเรือ
๔. เพลงเกี่ยวข้าว
๕. เพลงสงพาง
๖. เพลงพิสดาน
๗. เพลงพวงมาลัย
๘. เพลงระบำ
๙. เพลงปรบไก่
๑๐. เพลงเทพทอง
๑๑. เพลงชาวเหนือ
๑๒. เพลงชาวใต้
๑๓. เพลงสวรรค์
๑๔. เพลงพาดควาย

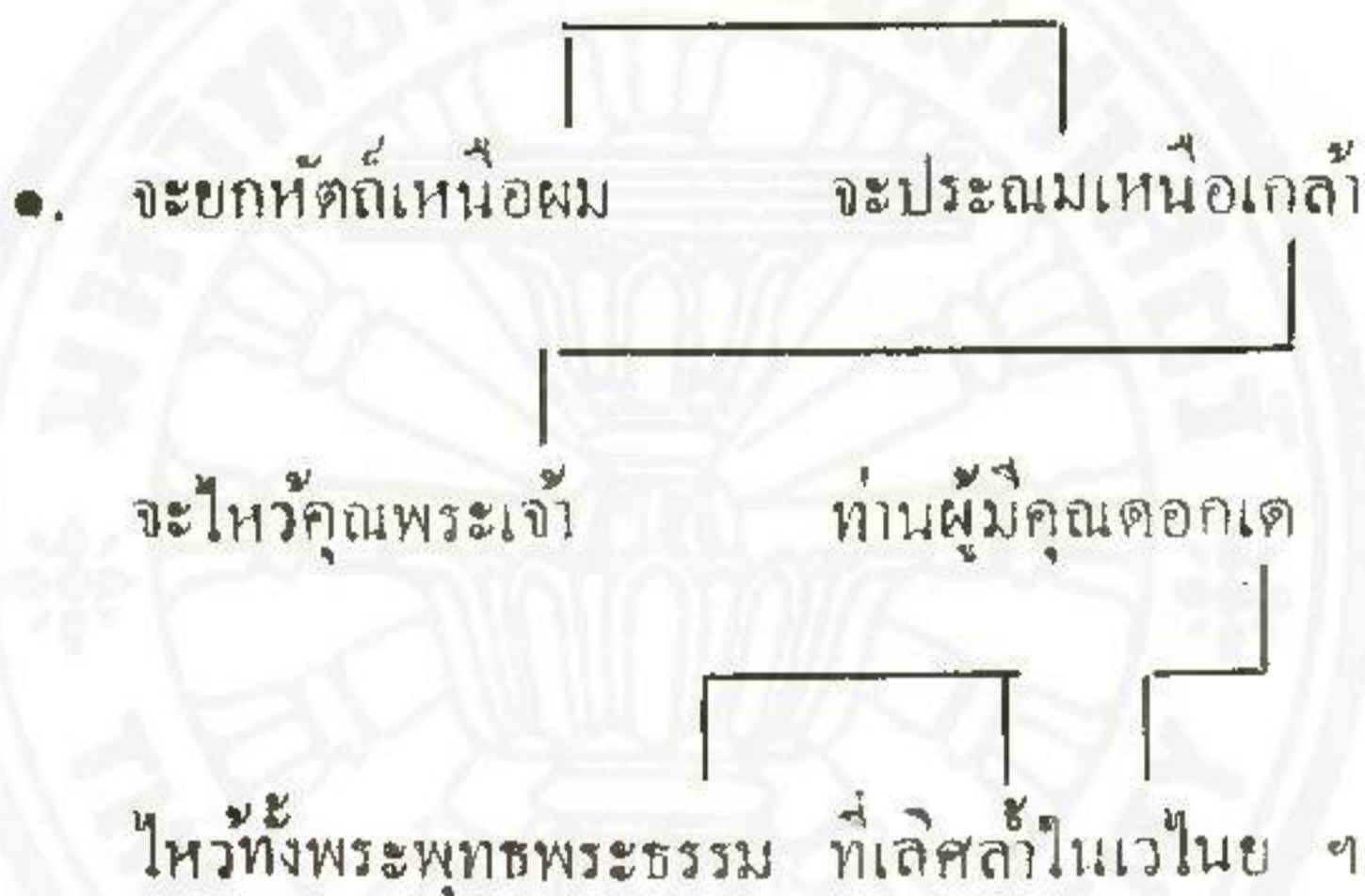
เพลงอื่น ๆ ซึ่งไม่เคยได้ยินชื่อสงสัยว่าผู้แต่งจะคงชื่อน
ใหม่เฉพาะเรื่องหนึ่ง ๆ จึงไม่ได้จดลงไป

ตรวจดูคำประพันธ์แห่งเพลงเหล่านี้ มีลักษณะต่างกันไม่
มาก เป็นบทประพันธ์อย่างง่าย ๆ มีสัมผัสทุก ๆ วรรค แต่ดู
เหมือนจะไม่มีข้อบังคับอะไรนัก ยังไม่เคยพบหลักฐานที่นัก
วิจารณ์ได้สอบสวนวางเป็นแบบแผนไว้แน่นอน มีอยู่บ้างก็กล่าว
ไว้รวม ๆ จึงยังไม่หาญพอที่จะกล่าวลงไปว่ามีข้อบังคับหรือไม่
แต่ถึงมีก็คงไม่จุกจิกอย่างพวกโคลงฉันท์ กาพย์กลอน ประเภทอื่น
เว้นแต่ร้าย ชาวบ้านตามท้องถิ่นจึงร้องเพลงกันได้โดยมาก เทียบ
บทเพลงบางเพลงที่รวมพิมพ์เป็นเล่มสมุดแล้ว ครูชาติจะ
หย่อนกว่าที่เล่นที่จากันมา ได้พยายามสืบหาบทเพลงตามนักเล่น
เพลงในเวลากระชั้นได้มาเล็กน้อย พิจารณาถึงลักษณะที่แต่งพอ
จับเค้าข้อบังคับได้บ้าง ดังจะกล่าวต่อไป

เพลงโคราช (๓)

ไหว้ครู

(สืบทาทเพราะ ๆ ไม่ทัน จึงคัดจากหนังสือพิมพ์จำหน่าย
ในท้องตลาด ฉบับโรงพิมพ์พาณิชย์สุภผลมาลงไว้ดังต่อไปนี้)

๒. ไหว้บิดรมารดา อภิทั้งคุณฟ้าคุณดิน
จะไหว้เสียให้เสร็จสิ้น ตามอารมณ์ประสงค์
ไหว้ทั้งครูพักอักษร ที่ได้ชอบบอกตรงให้ ๆ

(๓) เพลงโคราชในต้น หมายถึงความถึงท่านองกตอนของชาวโคราช แต่กตอนเพลงที่คัดมาลงไว้เป็นตัวอย่างหลายแห่งนั้น ดูก็จะไม่ใช่กตอนของชาวโคราชแท้ จะเป็นกตอนที่แต่งในจังหวัดภาคกลาง เช่นพระนครศรีอยุธยา อ่างทองแฉะดู่พรรณเป็นต้น

กลอนเพลง โคราชที่ตีพิมพ์และจดจำกันได้มีลักษณะดังนี้ โดยทั่วไป กลอนที่ยาวกว่านั้นก็มักจะได้อธิบายภายหลัง เมื่อถึงกลอนขึ้นสองกลอนแล้วลงนับดู (สมมติขอให้ตามอย่างที่กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ โคราชทรงไว้ อันมีปรากฏในหนังสือชุมนุมตำรากลอน หอสมุดแห่งชาติพิมพ์แล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗) กลอนหนึ่งมี ๓ บาท บาทหนึ่งมี ๒ บาท บาทหนึ่งมี ๖ อักษร (บาทหนึ่งมี ๖ อักษรนั้นไม่แน่นอนนัก ตรวจสอบในบทเพลงทั่วไป บาทหนึ่งมีตั้งแต่ ๔ ถึง ๗ อักษร) ส่วนสัมผัสนั้น ทำยथाดูวางสัมผัสตรงกันทุกกลอน (ดูเส้นที่ขีดโยงไว้) แต่กลางๆ บาทสัมผัสตรงตัวที่ ๒ บ้าง ที่ ๓ บ้าง ที่ ๔ บ้าง แล้วแต่เหมาะ และสัมผัสที่แปลกออกไปมีอยู่อีกอย่างหนึ่ง คือทำยथाบาท ๔ ไปสัมผัสทำยथाบาท ๖ ไม่สัมผัสตัวถัดเข้าไปดังที่ขีดเส้นไว้ มีตัวอย่างดังนี้

พานางชมตง

๑ เข้าเดินเห็นอยหรือนาง เชิญน้องมานั่งร่วม
 เรามาอาศัยไพรศรี กันเถิดแม่น้ำเสียงใส
 เรามาหยุดร่มหาयर้อน เสียพอแก่กลอนทางไกล ฯ

สอบถามตามนักเลงเพลงได้ความว่า ที่สัมผัสผิดกันเช่นนั้นเป็นกลอนลง เป็นข้อสังเกตที่จะขนความใหม่หรือให้ลูกคู่รับหรือพักให้อีกฝ่ายหนึ่งว่า และลงเอยก็ผิดกัน กลอนไหว้ครูข้างต้นลง เอ๊ย ต่อจากตัวสัมผัสทำยथाบาท ๔ ก็อดอกเด เช่น ที่เลิศล้ำ

โนเว เอ็ช โนย กลอนพานางชมดวงลง เอ็ช จากตัวสัมผัสรับ
ท้ายบาท ๕ คือ หายร้อน เช่น เสียพอแก้กล่อน เอ็ช ทางไกล
ได้ ให้นักเลงเพลงร้องดูโดยไม่แจ้งเหตุผลให้ทราบ ว่า ผิดกันอย่างไร
ไร เขาร้องไปหลาย ๆ บทก็ไปลง เอ็ช ดังบทพานางชมดวงเสีย
คราวหนึ่ง เพลงโคราชกลอนหนึ่งที่มีบทบาทมากกว่าทยกมาเป็น
ตัวอย่างก็มี เช่น ไหว้ครูหญิงตอนท้าย (คัดจากเล่มเดียวกับ
ไหว้ครูชาย เมื่อไหว้ครูมาเกือบจบจะเลี้ยวเข้าหน้าโรง) ว่าดังนี้

๑. ให้อุปถัมภ์คำจุน ไปเสียด้วยบุญทำมา
๒. ชายใดจะว่า ขอให้พ่ายแพ้อย่างหมาย
๓. ให้มันต้องตกประหม่า เสียจนเลยที่ไม่ได้
๔. เจ้าหน้าเนื้อใจเสือ ไม่เคยเป็นเชื่อเป็นโย
๕. ให้ช้คอกันมาสักพัน แม้ยังไม่พริ้นหัวใจ ฯ

กลอนนมถึง ๕ บท ๑๐ บาท แต่ก็อยู่ในหลักเดิมนั่นเอง
ถ้ายกเอาบทที่ ๓ ที่ ๔ ออกเสีย จะแลเห็นสัมผัสดังกล่าวมาข้าง
ต้น สอบถามนักเลงเพลงว่าเหตุใดจึงมีมากบ้างน้อยบ้างไม่เหมือน
กัน ได้รับตอบแต่เพียงว่า จะว่าให้ยาวเท่าใดก็ได้ แต่ขนต้นลง
ท้ายต้องมีสัมผัสอย่างนั้น จึงเป็นอันเข้าใจได้ว่า ผู้คัดต้องคัด
หลักกลอน ๓ บทนั้นจากครูบาอาจารย์เป็นเบื้องต้นก่อน เมื่อ
ชำนาญแล้ว จึงใช้กลอนต้นแซกลงในระหว่าง ๆ ตามที่ต้องการ
ว่า เพราะกลอนแซกในระหว่างกลางนั้นสังเกตดูไม่ยากนัก มี

ปลายบาทค้นไปสัมผัสกับกลางบาทท้าย เบ็ดปลายบาทท้ายเป็น
 สระเดี่ยวเรื่อยไป ได้สอบถามพระเจนจันอักษรผู้มีชาติภูมิเดิม
 อยู่โคราช และได้อยู่ในเขตต์เหล่านั้นกว่า ๒๐ ปี เล่าว่า เพลง
 โคราชนั้นแต่ก่อน ๆ มาเขาหัดกันจริงจัง ต้องท่องจำกลอนของ
 ครูให้ได้มาก ๆ แล้วไปนั่งนอนตามใต้ต้นไม้หัดว่าค้น ไปคนเดียว
 พรรณนาลักษณะค้นไม้หัดค้นไปอาศัยนั่งนอนอยู่ตั้งแต่โคนถึงยอด
 ให้ชำนาญจนเห็นสิ่งใดเข้าก็สามารถพรรณนาเข้ากระบวน
 เพลงได้หมด ยังมีเคล็ดครูบาอาจารย์มีคาถามุตโตเสกใบไม้ให้
 ลูกศิษย์กินว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ทำให้มีสติปัญญาดีขึ้น ศิษย์คน
 ใดมีความสามารถว่าเพลงค้นพรรณนาสิ่งใดเห็นได้ละเอียดละเอียด
 และใช้ตัวอักษรสละสลวย เรียกว่า เวียนมุตโตแตกฉาน คาถา
 มุตโตนั้นจะว่าอย่างไรยังไม่ได้สืบ เข้าใจว่าจะยกเอาคาถาซึ่งบอก
 นั้นลักษณะของกัมภีร์มุตโตที่เขียนเองไปเสก แต่เรียกเพี้ยน
 เป็นมุตโตไป พระเจนจันอักษรจำเพลงที่เป็นของชาวโคราชแท้ๆ
 ได้มากอยู่ ได้ขอจดมาแต่สองสามบท ดังต่อไปนี้.

ขมดง

๑ โนนแน่นต้นนมนาง	ดูเหมือนอย่างนมน้อง
ต้นนมนางข้างหนอง	แลดูไม่อาจนาง
พพิศดูนมของน้องช่างนวย	ดูเหมือนหน่วยนมนางนา ๆ

เพลงเกริ่นบทนี้จำกันได้โดยมาก ถือกันว่าเป็นเพลงไพเราะ
รสชาติไม่ใช่เพลงเกิดในพระนครแน่ๆ กวางหาหนอง ใน
ท้ายบาทสองนั้น รู้ได้อย่างไรไม่ทราบ ว่ากวางหาหนองยาก แต่
พวกพรานคงสังเกตุได้ แต่พรานหาเนื้อบาท ๔ นั้นเป็นที่ทราบ
กันดีแล้ว ถ้ายังพบรอยกวางเขาอ่อนด้วยแล้ว เป็นนอนค้างอ้าง
แรมกลางป่าทีเดียว บาท ๕ โอ้เหมือนคานน้อย แสดงถึงหัวใจ
อันมีอยู่นิดเดียว แต่หาบหนักคือความรักอันหนักนั้น คานจะทน
ได้หรือ

ตอนไปหญิงก็เกริ่นออกกรับ ชายประหวัณหน้าโรงคือว่า
ปลอบอย่างเพล่า ๆ ก่อน เช่น

๑	ทุกวันฟังตามเกียน
แต่ตาซ้ายน้องก็ไม่เหลียว
โอ้แม่ภิญโญเนื้อเย็น	ทุกวันพี่เวียนตามเกี้ยว
เลขแม่กุหลาบสวนหลวง
เจ้าช่างไม่เห็นในดวงใจ ๆ
๑	แต่ป่าเลปางหลัง
มากับแม่คุณสองคน
นี่แหละเนื้อคู่ของน้อง	เราเคยได้สร้างกุศล
มันจริงเสียแท้มันคง
แม่คอป่ล้องจงปลงใจ ๆ

หญิงว่าแก่ช่าวว่าเกี้ยวค่อย ๆ แรงขม ๆ กลอนเพลงที่พบ
และจำได้มักหยาบไม่ไพเราะ แต่เห็นจะต้องให้อภัยเพราะต้อง
ดันแก่กันทันควันประกอบกับเอารัตเอาเปรียบกันด้วย จึงใคร
นึกได้อย่างไรก็ต้องขมขื่นอย่างนั้น พี่เองจะดีกว่า 6/07/พธธหน้า
โรงแล้วก็จับเรื่อง ที่ทราบมาว่าอยู่ในลักษณะ ๔ อย่างตามกรรม

ชาติที่มีอยู่ประจำตัวคนคือ ลักหาพานี่ ต้มมากผิว จึงซู้ สู้ขอ
 ลักหาพานั้นนมพ่อเพลงหนึ่งแม่เพลงหนึ่งมักเดินเรื่องตอน
 ท้าย ไม่ใคร่จับแต่เริ่มรัก หรือเอาเริ่มรักบวกเข้าไว้เสียในละ
 หน้าโรง มาเริ่มตอนนัดแนะ เช่น

๑	ฉวยผ้าห้อยบ่า	ลงจากเคหาขมิ้น
	รีบจรจัด	คิดถึงความสัจจา
	มาพบน้องที่ทานา	จึงพูดไปตามเวรามี ฯ
๑	พ่อแม่ท่านว่า	เจ้าไม่สันทัดการงาน
	ท่านไม่ให้ร่วมสงสาร	เรารักกันสิ้นสงสัย
	เรื่องแหวนผ้าคาคาง	จะทำเป็นอย่างกะไรดี ฯ

เมื่อพากันไปแล้วก็เข้าป่าเข้าดงมีการชมนกชมไม้ เคยฟังนักเลง
 เพลงโคราชว่าไฟเราะมาก กลอนที่จามาจดไว้จนถึงจะไม่ไฟเราะ
 เท่าใดก็พอเป็นตัวอย่าง เช่น

๑	เข้าป่ารังราย	เห็นแต่ไม้รังเรียง
	เข้าป่ารังเรียง	ใบไม้ก็ร่วงโหล่งเหว
	ได้ยินเสียงนกกระเหว่า	จิตต์ให้เว้าวังเวงใจ ฯ
๑	เสียงนกกระเหว่าเร้าร้อง	ก๊กก้องอรัญ
	นกกระเหว่าเสียงหวาน	มันมาบินว่อนผวา
	นกกระเหว่าเจ้าเหว	เชิญมาเสวยลูกเหว่าหวาย ฯ

ลักหาพานั้น ถ้าอ่านดูตามเค้าแต่เพียงทจดมานั้นดูเหมือน
 จะกร่อยเต็มที แต่ที่จริงไม่กร่อย เพราะมีเพลงแคะเกาะเราะราย

กันเรื่อยไป เช่น เมื่อชายรับหญิงลงทางหน้าต่าง มีตัวอย่างจำ
ได้กลอนหนึ่ง แต่ข้างต้นหายไปเสียแล้ว เหลือแต่—

.....เจ้าจระรังล้มหน้าต่าง มันจะทำเอานางตกตาย ฯ
หญิงกว่าแก่ และเมื่อขมดงก็เหมือนกัน หญิงมักจะถามถึงพรรณ
สัตว์และพรรณพฤกษชาติ อาจมีเหตุผลไปในทางนิทานพื้นเมือง
หรือธรรมเนียมประเพณี และมีคำเบียดแวงในเชิงกระทบกระ
เทียบกันเรื่อยไป.

ตีหมาท้วนนมพ่อเพลงหนึ่ง แม่เพลง ๒ หิงหวงกัน
เริ่มเรื่องกม็ไหว้ครูและเกริ่นฉะหน้าโรงแล้วเดินเรื่อง ซึ่งตั้งต้นก็
สมมติให้ชายไปวนอยู่กับหญิงคนหนึ่ง (คู่รักหรือเมียน้อยแล้ว
แต่จะสมมต) กำลังปลอบหรือพ้อกัน หญิงอีกคนหนึ่ง (คู่รัก
เก่าหรือเมียหลวง) ไปพบเข้าทะเลาะกัน ตัวอย่าง (จำอะไรไม่
ได้เสีย ขออ้างตัวอย่างกลอนเพลงเรื่องโคบุตรพิมพ์ชายในท้อง
ตลาด ตอนนางอำพันทำเสน่ห์ อยู่ในเพลงโคราชเล่ม ๑ หน้า
๔๔๕ มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ)

ซึ่งชู มีพ่อเพลง ๒ คน แม่เพลงคนเดียว เริ่มเรื่องกม็
กลอนไหว้ครูแล้วเกริ่นฉะหน้าโรงแล้วแยกเรื่อง มักจับเริ่มแต่
ชายชู พบเมียเขาแล้วกล่าวเกี้ยว เช่น

๑	เมื่อแรกพี่ไม่พบเจ้า	เมื่อน้องเป็นสาวเต็มทรง
	เดี๋ยวจะมาเจอชะมวง	มันก็เป็นเดินหมุ่มมด ^{๕๖๔}
	ถึงน้องเจ้ามกัสดา	พดูหน้าตายังสดไส ฯ

๑	พม่ารู้เช่นเห็นชว
หงชเกยชชกร้าน
เข้าโรงบ่อนแม่เบีย	น้องมาได้ผู้คนพาส
การกินเหล้าก็เก่ง
มันมาด่าเมียไม่เกรงใจ
๑	มันไม่ได้ยัดท่าเหล่า
แต่มีตักท่าสองนิ้ว
อายหลังยาวขยา	ทำเงเจ้าหน้าจิว
คิดจะเอาจ่านำ
น้องจะเอามาไว้ทำไม ฯ

นางที่เกยวเมียเขาสมมตว่าหญิงไม่รัก ก็ร้องไปทางไซ้เส้นที่
เวทมนต์ เช่น

๑	พิจทำผงปถมัง
ในโอ่งน้ำมีนาน
ผงใส่หลงเซ่อ	เอาไปวางโรยหว่าน
สมนึกนางนัว
รักเพื่อลุ่มสัวไป ฯ
๑	ลุมลुकลุมเต้า
สินเงินลุมทอง
ลุมหัวขุนเพ็ด	ลุมเขาลุมของ
ลุมขาวลุมนา
เหาะระเห็ดวิ่งตามไป ฯ

เมื่อตกหลงหญิงตามชวไปแล้ว ผู้ตามไปพบก็ว่าละกันใหญ่
โคแล้วจบ หรือบางทีเลยไปถึงพ้องกัน ถ้าถึงตอนนั้นก็ต้องมี
ตุลาการเพิ่ม

คู่ขอนั้น มีพ่อเพลงแม่เพลงมาก อย่างน้อยฝ่ายละ ๓ ก็
จะต้องมีพ่อแม่ทั้ง ๒ ฝ่าย หนุ่มสาว เก้าแก้ว แต่กษัตริย์กันได้
บ้าง เพราะไม่ได้ประคองหน้ากันเสมอ วิธเล่นก็เริ่มอย่างเดียวกัน
มีความเสียใจที่จำตัวอย่างไม่ได้เลย และไม่มีเวลาเที่ยวสับด้วย

ลักษณะการเล่นเพลงโคราชทั้ง ๔ อย่างนั้นเมื่อขยายตัวออกไปเป็นเพลงเรื่อง ก็มีกษัตริย์ที่เกี่ยวกับลักษณะ ๔ อย่างนั้น เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผน มักเล่นตอนนางวันทองหึงกับนางลาวทอง เรื่องลนทอง ตอนจับชู เหล่านเป็นต้น และขยายออกไปโดยลำดับ จนไม่มีที่สุด อย่างเช่นเพลงฉ่อยซึ่งเล่นกันอยู่ทุกวันนี้

ประเพณีการเล่นเดิมก็ร้องเล่นคนเดียวหรือร้องต่อกันเป็นคู่ เป็นมหรสพประจำตัว ซึ่งเป็นธรรมดาของผู้ที่อยู่ต่างท้องที่ท้องถิ่นจะหาความเพลิดเพลินเจริญใจได้ในเวลาว่างงาน ในที่เปล่าเปลี่ยวไม่มีอะไรจะทำให้สนุกเพลิดเพลินได้ แต่ก็เป็นที่ธรรมดาเมื่อมีผู้ว่าไต่มาและว่าไต่ดี ๆ ผู้ทราบกว่าก็ข้อมอบเฉาหรือผู้มงานการมากจะหมกมุ่นอยู่ในการผูกหัดเพลงไม่ได้ เมื่อต้องการความรื่นเริงก็ต้องไปไหว้วานหรือจ้างออนผู้ชำนาญมาให้ฟัง พาให้เพลงเกิดเป็นวิชาอาชีพชน ต่อนั้นไปพวกมีวิชาอาชีพเช่นเดียวกันก็ต้องแข่งขันกันเอง แข่งขันกันคนละคราวแล้วก็แข่งขันประชันหน้า หาเรื่องให้เหมาะแก่งานที่เจ้าภาพหาไปเล่น เช่นงานโกนจุกกว่าเรื่องโกนจุก งานบวชนาคกว่าเรื่องบวชนาค อย่างบุจฉาวิสัยนา ยังแถมประกวดกันในเชิงกลอนและสระสัมผัสให้ยากขึ้นไป ที่เคยใช้สระง่าย ๆ เช่น อา อี โไอ อัน อะไรเหล่านี้ กลายเป็น เอะ แอะ โอะ เอาะ จนสิ้นเสนาะ เพราะพราง เสียงตลก ๆ ตัก ๆ ยังมีคนชมว่าว่ากลอนตลกขบขันก็ยังคงตลกตักกันไปใหญ่ การแข่งขันนั้นเองทำให้เพลงเปลี่ยนแปลงมา

โดยลำดับ เพราะต้องการให้ทันสมัย จนถึงประเพณีเดิมหาย
กลายเป็นเพลงวงเพลงเรื่องดังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ เพลงน้อยก็ซ้ำ
เดียวกัน เพราะฉะนั้นเนื้อเพลงโครชกดี เพลงน้อยก็ดี ที่ต้อง
ให้เห็นธรรมชาติโบราณจึงค่อยๆ จางไป มีเพลงกลอนใหม่ๆ ขึ้น
แทนที่เสมอๆ ไม่เหมือนเพลงบางชนิดที่ไม่เป็นอาชีพ แต่เป็น
เพลงเล่นสำหรับพักผ่อนหย่อนใจในเวลาว่างงาน เช่นเพลงเรือ
เพลงเกี่ยวข้าว เพลงสงฟาง เพลงพิศฐาน (อริยฐาน) เพลง
พวงมาลัย และเพลงระบำ ขอवादภาพแห่งเพลงเหล่านี้ให้ดู
แต่สิ่งละอันพรรณละน้อยพอเป็นตัวอย่างตามที่จดและจำได้ (๑)

เพลงเรือ

ปลอบ ชาย

๑	รอเรียงเคียงประทับ	สองมือพกจับนาว
	ให้น้องเอาเสียงขนมาร้อง	นกว่าฉลองผ้าบา
	มีมังกิไขว่าได้กว่า	ไม่มากสักห้าคำ ฯ

หญิง

๑	ได้ยินเสียงชายมากรายเกิน	ตัวน้องไม่เนิ่นอยู่ช้า

(๑) กลอนเพลงต่าง ๆ ที่นำมาลงไว้ต่อไปนี้ จะไม่กล่าวถึง
ลักษณะการแต่ง เพราะนักกลอนอาจแต่งได้โดยดัดตาม
ลักษณะได้

ครั้นจะไม่เล่นจะว่าเช่นหญิงชู้ จะว่าเล่นตัวเล่นตา
จะเล่นเสียสักหน่อยไม่ให้น้อยแก่หน้า เสียแรงฟ้าได้มา

วอน ๗

เพลงเรือเป็นเพลงเล่นตามใจสมัครของชาวบ้าน พอชน
ต้นก็บอกให้รู้ได้ว่าเล่นกันในเรือ เพลงเรือเหล่านี้ไม่มีใครเชื่อ
เซี่ยหรือจำหา ล้วนแต่เรือเพลงที่มาเล่นตามใจสมัคร พอกลอง
ผ้าใบตุ้ม ๆ ต่อม ๆ มาตามลำน้ำในเวลาราตรี หมู่สาวชาวบ้าน
ได้ยินต่างก็รีบแต่งตัวคว้าพายลงเรือพวกละมากบ้างน้อยบ้าง ชาย
ที่เล่นเพลงเป็นมักไปลำพังชาย หญิงที่เล่นเพลงเป็นมักไปลำพัง
หญิง แต่มักมีชายถือท้ายเรือ ทงนเป็นที่ทราบกันอยู่ตามธรรมเนียม
ถ้าหญิงชายปนไปในลำเดียวกัน เป็นการตะขิดตะขวงใน
การเล่น และไม่ว่ากันว่าฝ่ายไหนจะเป็นชายฝ่ายไหนจะเป็นหญิง
ชายหญิงที่ปนไปในลำเดียวกันมักเป็นพวกไม่สันทัดเพลง หรือ
ไม่สมัครจะเล่น แล้วต่างก็พายเรือตามเรือทรงผ้าใบไป เรือผ้า
ใบนั้นมักเห่ไปเหนือน้ำแล้วล่องลงมาทางใต้ เพื่อให้ชาวบ้านได้
ยินเสียงกลองจะได้ ไมทานา หรือเพื่อเรียกเรือให้มา มาก ๆ มีเรือ
พวกเหล่าเล่นค่อย ๆ จูงไป ตอนแรกก็ยังไม่สนุก เพราะพวก
เรือบ้านใกล้เรือนเคียงกันจะเล่นเพลงกันบ้างก็เพียงประปรายฐาน
ชอบพอกันเคย พอตกเข้าหลาย ๆ กิ่งน้ำ มีเรือพรั่งพร้อม ชาย
เพลงก็สังเกตเห็นหญิง เห็นลำไหนเข้าที่ก็กรายเข้าไปปลอบ ถ้า
หญิงไม่สมัครเล่นก็นั่งเสียไม่ตอบ ออกกันอยู่เล็กน้อยพอเห็นว่า

ทำไม่ได้ก็เลยไปล่าอื่น ถ้าหญิงตอบแต่หญิง ไม่สู้สั้นตัดเพลงก็
เป็นแต่ประปรายกันเล็กน้อยแล้วเลิก ในกระบวนนั้นมักจะมียุ้ง
ชายในบ้านเหนือบ้านใต้ที่สั้นตัดเพลงคาดหมัดกันไว้ ถ้าคู่นั้นพบ
กันเขาก็เป็นได้ชก ชาวบ้านทราบกันดีอยู่โดยมากกว่าคูไหนพอ
เปรียบกับคูไหน ถ้าคูคาดเชือกชนเวที เรือก็เข้ามาล้อมเป็น
กลุ่ม ลักษณะเล่นเพลงเรือไม่เคยได้ยินว่ามีเพลงไหว้ครู พอ
ประกันเขาก็ปลอบคั่งที่จดไว้ให้ดูสองบทแล้ว ตอนนั้นก็มิประ
(อย่างฉะหน้าโรง) ถ้าเวลาน้อยก็ประกันเรื่อยไป ขอดกกลอน
ประไว้ให้ดูสักบทตามที่จำได้.

๑ พิศดูตัวน้องแม่ทองคำ เปรียบเหมือนหนึ่งลำสำเภ
เจ้าอยู่คนเดียวเห็นจะเปลี่ยวน้ำใจ ด้วยยังไม่มีใบมีเส
ทั้งคลื่นจะโย้วราโทจะแยก สำเภาน้องจะแตกน้ำจะเข้า
แม่ใจอร่าจงเอาไฟไว้ไซ้ แต่พอได้เป็นใบเป็นเส
จะได้เล่นออกเล่นเข้า กันกับตัวของเจ้างาม ๆ

เมื่อประกันแล้ว ถ้ามีเวลาก็เล่นเรื่องมีลักษณะเช่นกันกับเพลง
โคราช อยู่ในลักษณะสักหาพานี่ คือหมากผัว ซึ่งชู สู่ขอเหมือน
กัน แต่เพลงเรือเมื่อจวนจะเลิกมักจะว่าเพลงชก ดูกเข้าที่เพราะ
เขาเล่นกันโดยใจสมัคร อาจรักใคร่กันขึ้นในเวลานั้นก็ได้ จึงจูง
น้ำใจไปในทางอาลัยอาวรณ์ ด้วยเล่นกันตามลำพังหนุ่ม ๆ สาว ๆ
ขอยกกลอนจากตามที่ได้มาให้ดูกลอนหนึ่ง ดังนี้

๑ สองกรเข้าซ่อนทรวง น้ำตาไหลร่วงลงหยดข้าง

คนงามนั้นเอ๋ยอะไรเลยไม่ยัด ไม่ทันที่จะจัดหรือเจ้าก็มาจาก
 เข้ามาสละสลัดไมตรี มาตัดพิเสียดตามทาง
 เรารักกันเอ๋ยนม้มันก็ยาก เมื่อยามจะจากเจ้าไม่เหลียวหลัง
 ช่างมาแรมทูเรศเสียไม่เวทนัง ดังหัวอกพิจะพังตาย ฯ

ความดุก็เข้าที่ เพราะมันจากกันกลางทางจริง ๆ

ลักษณะกลอนของเพลงเร่อนคล้ายกับเพลงโคราชและเพลง
 ลอย แต่หย่อนกว่า เพราะสัมผัสบทต้น ๆ เท่ากับบทแทรกของ
 เพลงโคราช ไม่เดินสัมผัสอย่าง ๓ บาทต้นของเพลงโคราช สัม
 พัสตอนท้ายเดินคล้ายร้อยยาว แต่อักษรในบาทหนึ่ง ๆ นั้นดูยาว ๆ
 กว่าเพลงโคราชมถึง ๘ ถึง ๙ ก็มี ขอให้พิจารณาดูตามตัวอย่างที่
 จดลงไว้นี้

เพลงเร่อนเล่นกันในฤดูนี้ เวลาปักดำทำนาแล้ว ในงาน
 ไหว้พระประจำปี เช่นวัดปากโมกข์ และวัดป่าเลไลยก์บ้าง ในงาน
 ถลองกฐินบ้าง งานผ้าป่าบ้าง แต่ที่เล่นกันชุกนั้นในงานทอด
 ผ้าป่าดังกล่าวแล้ว เพราะเป็นการง่าย อยากรู้เล่นกันเมื่อไรก็หา
 ผ้าเหลืองผืนสองผืนกล้วยอ้อยเป็นต้น ลงเรือตุง ๆ ตุง ๆ ไปเท่านั้น
 เป็นที่น่าเสียดายที่ภาพเหล่านี้ค่อย ๆ เลือนลงไป เกือบจะลบอยู่
 แล้ว เพราะอะไร? ตอบอย่างง่าย ๆ ว่า เพราะชาวบ้านไม่ชอบ
 เล่นด้วยตนเอง ชอบแต่ดู อย่างชาวพระนคร

เพลงเกี่ยวข้าว

ถัดฤดูน้ำไปก็ถึงฤดูเกี่ยวข้าว ชาวชนบทก็ยังหาความรื่นเริง
ได้ในเวลาทำงาน เช่นเล่นเพลงเกี่ยวข้าวในเวลาลงแขก หรือ
เกี่ยวข้าวอาสา ถ้าไม่ลงแขกมีแต่พี่ ๆ น้อง ๆ ก็ไม่เล่น เพราะ
การช่วยวนคนในเรือนเดียวกัน ไม่ใช่กิจที่จะพึงทำ ดูเขาก็ฉลาด
แบ่งเวลาและบทเพลงดี คือเวลาเกี่ยวนั้นร้องประปรายกันเล็ก
น้อย เพลงทว่าก็เป็นกลอนสั้น ๆ พอที่จะร้องจะว่าได้ทั่ว ๆ ไป
เช่น

๑) ทว่าเกิดหนาแม่ทว่า ไร่ตะบึงให้ถึงคันทนา

จะได้พูดจากัน (เอ๋ย) ฯ

๑) เกยวเกิดหนาแม่เกยว อข่ามัวแลมัวเหลียว

เกยวจะบาดมือ (เอ๋ย) ฯ

๑) เกยวข้าวแม่ยาย ผักบุงหญ้าหวาย

พื้นที่ปลายกำ (เอ๋ย) ฯ

๑) ทว่าเกิดหนาแม่ทว่า ผักบุงสันตะทว่า

ทว่าให้เต็มกำ (เอ๋ย) ฯ

คำเล็กน้อย ๆ หยุ่ม ๆ หยุิม ๆ เหล่านี้ ร้องเป็นการขิวเข่ากัน
ในเวลาเกี่ยว เป็นโอกาสให้หญิงสาวชายหนุ่มรู้จักท่วงทีกริยากัน
และยังไม่มีคำเผ็ดร้อน พอตกเย็นหยุดพักเกี่ยวข้าวแล้วจึงเล่น
กันใหม่ เรียกว่ารำรำรำเคียว คือถือกำข้าวมือหนึ่งถือเคียวมือ
หนึ่ง ตอนนั่งตงวง เริ่มต้นไหว้ครู (ตามที่จดมาได้)

ไหว้ครู^๒

- ๑ ลูกจะไหว้โพธิ์ศรีแม่โพสพ แม่ณพศารา
นางพระธรณีแม่พระคงคา ลูกก็ไหว้
ให้มาปกเกล้าปกหมม ลูกรักดังร่วมโพธิ์ไทร ฯ
- ๑ ไหว้ครูเสร็จสรรพ ลูกจะกำนับคุณใหม่
ไหว้บิตรมารดา ทท่านเลี้ยงมาจนใหญ่
ได้อาบน้ำบ่อนข้าว มาแก้ตัวของเราที่กะไร
ทั้งน้ำขุ่นมิให้อาบ ขม้นหยาบ ๆ มิให้ทา
ท่านเอาลูกใส่ในเปล ร้องโอดสะเห่ละช้าไคว ฯ

พิจารณาคำตามกลอนข้างบนนี้ จะเห็นได้ว่าออกมาจาก
น้ำใจจริงแห่งชาวนา ไหว้คุณต้นโพธิ์ที่หยุดพักร้อน และข้าว
ดรวนพเคราะห์ ดินน้ำเป็นพระเจ้ายิ่งกว่าพ่อแม่ ซึ่งก็เป็นทพ
ที่อาศัยของเขาจริง ๆ ไหว้ครูแล้วก็เริ่มปลอบและฉะหน้าโรงกัน
ต่อไป ขอบกตัวอย่างกลอนปลอบซึ่งหอสมุดแห่งชาติคัดไว้ตั้ง
ต่อไปนี้

บทปลอบ - ชาย

- ๑ พี่จะขอพี่สำเนียงเสียงน้อง แม่เอ๋ยจงร้องรำว่า
พี่เข้ามาปลอบแม่ที่รามสงวน ทั้งกาลก็จวนเวลา
ขอเชิญแม่เขอนเออนโอธู เกิดแม่พวงมะโหดสมนทา
แม่งามประกอบจงคอบวาจา เกิดแม่ดอกจำปาทอง (เอ๋ย) ฯ

- ๑ ถ้วนกำหนดสามบทปลอบ แม่ถามประคบไม่ตอบมา
 เสียแรงพี่มาวอนแม่ขอรัก อยู่ก็เป็นนักเป็นหนา
 ขอเชิญน้องร้องน้องรำ พี่จะขอฟังน้ำคำเจ้าเจรจา
 อย่าให้พี่ชายชายหน้า ที่เพื่อนเขามาเลย (เอ๋ย) ฯ

หญิง

- ๑ แต่พ่อพี่เอ๋ยทรมเชยกริ่ง ตอบสนองสนทนา
 ฉันทเสียแก่นของพี่ไม่ได้ ชังกะดาบจำจะว่า
 ไหน ๆ ก็ได้เข้ามาปลอบ แล้วจำจะตอบวาจา
 มิให้พี่ชายอายหน้า ที่เพื่อนเขามาดอก (เอ๋ย) ฯ

ระยะที่ว่าเพลงนมอที่ถือกำข้าวและเคียวก็รำไปตามจังหวะ
 ของคำทรวง เพลงเกี่ยวข้าวนี้กลอนและทำนองคล้ายกันมากกับ
 เพลงเรือ แต่เพราะมีเวลาน้อย ประคบทั้งเกี่ยวข้าวเหน้อยมา
 แล้วจึงไม่สู้จะเล่นกันนานนัก

เพลงส่งฟาง

เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จถึงเวลานวดข้าว ประเพณีเก่า ๆ หมู่
 บ้านหนึ่ง ๆ มักทำลานใหญ่ ๆ นวดข้าวรวมกัน ผลัดกันนวดคน
 ละวันสองวัน ๆ ละ ตามที่ใครได้ข้าวมากและน้อย ให้อ้วควาย
 ตามทมิ้นวด ถึงมีแข่งวัวแข่งควาย คือหาวัวควายมีผลทำจัดผูก
 ปลายแถวให้หันลงมาถึง ๒๐ ตัว ถ้าปลายแถวผู้เท่าเร็วไม่พอ

มักถูกลาก ถ้าปลายแถวพี่เท่าจตุมากรังมิดแถวได้ก็ยกย่องกันว่าดี เป็นที่สนุกครึกครื้น ข้าปลายรวงพอฟางล่อยขึ้นมาบ้างก็พานฟาง อยู่ในสองสามคราว ก็ถึงรุ รุแล้วนีกอก นีกอกแล้วพานอีกราวสองสามครั้งก็เสร็จ เวลาพานฟางและรุและนีกอกนั้นและชาวบ้านถือขอลายออกมาประชุมกันพร้อม พานฟางไปปลาง ร้องเพลงสงฟางไปด้วย

เพลงสงฟางนั้นใช้กลอนสั้น ๆ อย่างง่าย ๆ เช่น

๑ พานเกิดหนาแม่พาน พี่มานั่งรอบขอบลาน
มาช่วยน้องพานฟาง (เอ๋ย) ฯ

๒ สงเกิดหนาแม่สง แม่ก็วัดคอกอระหง
ขอเชิญแม่สงฟาง (เอ๋ย) ฯ

ถ้ามีพ่อเพลงแม่เพลงดี ก็ว่ากลอนยาว ๆ อย่างเกี่ยวข้าว
เหมือนกัน

แต่เดี๋ยวนี้ ถ้าท่านออกไปตามชนบทจะหาทานใหญ่ ๆ ทำยาก มีแต่ลานเล็ก ๆ ใช้วัวควายตัวสองตัวย่ำตอก ๆ ไป ของใครของมัน เขากันไม่คิด หัวอกชาวนาอาภัพลงมาก เพลงสงฟางก็พลอยอาภัพไปด้วย

เพลงพิศฐาน (อริษฐาน)

พอแนวข้าวเสร็จก็ถึงเทศกาลตรุษสงกรานต์ 6/07/25... หญิงชายชาวบ้านไปทำบุญที่วัด หม่อมสาวหาพานดอกไม้เข้าไปในโบสถ์ ว่า

น้องจะรักพี่
 ช่อมะม่วงพวงมาลัย คนสวยอย่ารำไพโร
 รำได้รำไปเถิด (เอ๋ย) ฯ

หญิง

๑ ลอยมา ลอยมาจะขอฟัง
 พมายนเป็นแถว พมเมยแล้วร่อยยัง
 ผมกระจายลายกระจ้ง บอกน้องบ้างเถิด (เอ๋ย) ฯ

ชาย

๑ ลอยมา ลอยมาแต่ไกล ๆ
 พี่ได้เบกรักข้ามทุ่ง มาเป็นสองกระbungใหญ่ ๆ
 ฝนไม้ตกชังไม้อ่อน พี่ไม่ขอย้อนกลับไป
 พวงเอ๋ยมาลัย ไม่ได้ไม่ไปเลย (เอ๋ย) ฯ

หญิง

๑ ลอยมา ลอยมาก็ลอยไป
 มาถึงมาฟังว่ารัก น้องยังไม่รู้จักว่าใคร
 พวงเอ๋ยมาลัย น้องรับไม่ได้แล้ว (เอ๋ย) ฯ

ชาย

๑ ลอยมา ลอยมาก็ลอยไป 16/07/2564
 เรามาผูกรักกันเสียบ้าง จะขึ้นผูกชังไปทำไม

ช่อมะม่วงพวงมาลัย · รักรักพี่ไว้เถิด (เอ๋ย) ฯ

หญิง

๑ ลอยมา พัดชิวาเย็นใจ
ถ้าพรักจริงให้พี่มาขอ ถ้าพรักล่อให้ถอยไป
พวงเอ๋ยมาลัย เชือก้าน้องไว้เถิด (เอ๋ย) ฯ

ชาย

๑ ลอยมา ได้ฟังน้องว่าก็เสียใจ
อ้ายเรื่องสุขขอมันก็จะทำ เรามาพากันไป
พวงเอ๋ยมาลัย เชือก้าพี่ชายเถิด (เอ๋ย) ฯ

หญิง

๑ ลอยมา ลอยมาก็ลอยไป
พ่อแม่ท่านเลี้ยงมายาก จะกินขันหมากให้ได้
ไม่ได้กินหม่อมต้อมน้ำตาล น้องไม่รับประทานของใคร
พวงเอ๋ยมาลัย ถอยหลังกลับไปเถิด (เอ๋ย) ฯ

ชาย

๑ ลอยมา ลอยมาแต่ไกล ๆ
พาไปก่อนค่อยย้อนมาแต่ง ฝากกระดานแดง ๆ ถมไป
พวงเอ๋ยมาลัย น้องเชื่อพี่ไว้เถิด (เอ๋ย) ฯ

- ๑ ระบายไหนดเอย ระบายวัดหลวง
เห็นสาว ๆ เขาเดินมา ใส่ระย้าตัมหูควง
ระบายวัดหลวง เขาก็รำงาม (เอ๋ย) ฯ
- ๑ ระบายไหนดเอย ระบายบางกอก
สาวน้อยเอวกลม เจ้าสวยเพราะห่มผ้าดอก
ระบายบางกอก เขาก็รำงาม (เอ๋ย) ฯ
- ๑ ระบายไหนดเอย ระบายฟากคะโน้น
ถ้าน้องมาอยู่เสี่ยวกับพี่ ฉันทจะให้ขี้เรือโจน
ระบายฟากคะโน้น เขาก็รำงาม (เอ๋ย) ฯ
- ๑ ระบายไหนดเอ๋ย ระบายบ้านกล้วย
รูปร่างอย่างนั้น เพยอจะมีเมียสวย
ระบายบ้านกล้วย เขาก็รำงาม (เอ๋ย) ฯ
- ๑ ระบายไหนดเอย ระบายโพหัก
ดูยกแขนขนม้า เหมือนหนึ่งตั้งด้ามจวัก
ระบายโพหัก เขาก็รำงาม (เอ๋ย) ฯ
- ๑ ระบายไหนดเอย ระบายวัดโคก
เจ้านั่งแต่ฟ้ายันตะนั เจ้าห่มแต่เส็ดดอกโสก
ระบายวัดโคก เขาก็รำงาม (เอ๋ย) ฯ

เพลงพวงมาลัยและเพลงระบำนักชราลงอีกแล้วเหมือนกัน
บรรดาบทเพลงต่าง ๆ ตามตัวอย่างที่นำมาพิมพ์ไว้อย่างละเล็กละ

น้อยน้อมมีขนบธรรมเนียมประเพณีเจ้าปนอยู่ในเนื้อเพลง ตัวอย่างเพลงพวงมาลัย หน้า ๒๕ บันทึก ๑๓ "ถ้าไม่ได้กินหมมต้มม่อนน้ำตาล" ถ้าผู้ไม่เคยเห็นชั้นหมากเอกที่เขาสู้ออกกันก็รู้ไม่ได้ว่าทำไมจึงไม่ได้กินหมมต้ม ธรรมเนียมสู้ออกกันตามบ้านนอกต้องมีชั้นหมากเอกใส่ใบเงินใบทอง ฯลฯ และมีขนมต้มด้วยคิงนเป็นต้น และในบทเพลงยังมีถ้อยคำซึ่งยังไม่ได้ขนสักรายนาของปทานุกรมก็มี เช่นเพลงระบำหน้า ๒๗ บันทึก ๑๗ เจ้านั่งแต่ฝ้ายันตะนี้ ยังไม่ทราบว่าฝ้ายอะไร กลอนนี้เป็นกลอนทางจังหวัดอ่างทอง ซ้ำไปมีทางจังหวัดสุพรรณอีกด้วย

๐ ระบำไหนเอย	ระบำท้ายวัด
เจ้านั่งแต่ <u>ฝ้ายันตะ</u>	เจ้าห่มแต่สีแดงฉาด
ระบำท้ายวัด	เขากี่ราม (เอ๋ย) ฯ

เมื่อกลอนเพลงต่าง ๆ อาจให้ความรู้ในทางลัทธิธรรมเนียมและภาษาได้ถึงอย่างนี้ และมาก่อย ๆ จางลง ๆ จวนจะลบแล้วจึงเป็นที่น่าเสียดาย ถ้าไม่รวบรวมไว้นานไปก็จะสูญก็จึงขอเสนอต่อผู้สนใจในเรื่องนี้เพื่อพิจารณาต่อไป

บันทึกเพิ่มเติมของผู้รวบรวม

เมื่อได้เสนอ ต้นฉบับหนังสือเล่มนี้ต่อ เลขานุการราชบัณฑิตยสถานแล้ว เลขานุการราชบัณฑิตยสถานได้กรุณาจดความทรงจำซึ่งนึกได้ในระยะเวลาเขียนคัมภีร์ ซึ่งเป็นความรู้เพิ่มขึ้นจากที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ดังได้นำมาพิมพ์ไว้ต่อไปนี้

๑. เพลงเรือ ตามที่เคยเห็นมาไม่ใช่เริ่มร้องแต่เมื่อมีเรือหญิงมาพร้อมกันเท่านั้น บางครั้งมีเรือชายไปลอยอยู่ตามหน้าบ้านหญิงก่อน ร้องเพลงชักชวนให้หญิงลงเรือมาเล่นเพลงกัน คำลงท้ายของฝ่ายชายในตอนนั้นมักลงท้ายว่า

..... เชิญเจ้าฉวยพายลงเรือ
เชิญเจ้าฉวยเสื่อห้อยบัว ฉนั้นจะรอนาวาคอย เอย

ถ้าบ้านใดมีหญิงเก่งเพลง พวกชายก็เข้าเทียบตลิ่งร้องชวนเอาที่เดียว ฝ่ายหญิงถ้าจะลงมาเล่นด้วย มักร้องตั้งแต่ยังไม่ลงเรือ คำร้องมักเป็นคำยินดีจะไปเล่นด้วย แล้วก็ลงท้ายว่า

..... ขอเชิญพร้อมนาวาคอย เอย

แล้วมาลงเรือเล่นเพลงกันไป เนื่องจากประเพณีร้องก่อนหญิงลงเรือเช่นนั้น มีเรื่องเล่ากันว่า ครั้งหนึ่งเรือชายลลยเก้ร็นร้องหาหญิงพอลอยเรือผ่านหน้าวัด ก็มีเสียงหญิงร้องลงมาจากวัดว่า

๑ เรือนหัวตัดท้ายตัด อยู่ตามหลังวัดหลังวา
 ฉันทน์เอาหน้าขม้นล่างเท่า ฉันทน์เอานามะพร้าวล่างหน้า
 ถ้าแม่ทัพไปกับฉันทน์ แล้วจะไม่ม้วนกลับมา
 ขอเชิญพี่น้องนาวาคอย เออ ๆ

พวกผู้ชายรูปร่างดี กระจ่างจ้า กลับถึงบ้านเป็นไข้ไปตาม ๆ กัน
 เรื่องนมเล้ากันแพร่หลายมาแต่โบราณ ซึ่งเป็นพระยานอันหนึ่งว่ามี
 ประเพณีที่ชายฝ้ายเดี่ยวร้องเพลงเกริ่นชวนหญิงมาเล่นเพลงเรือ

๒ เพลงเกี่ยวข้าว คำที่เขียนไว้ในหน้า ๑๘ บันทึก ๑๒ ว่า
 “เกี่ยวจะบาดมือเออ” นั้น ตามที่เคยได้ยินมาว่า “เกี่ยวจะบาด
 ก้อยเออ” และได้ฟังพวกชาวนาพูดกันว่า การเกี่ยวข้าวถ้าไม่
 ระวัง นิ้วก้อยจะถูกเกี่ยวบาด และการถูกเกี่ยวบาด มักถูกนิ้ว
 ก้อยเสมอ เพราะรวบข้าวด้วยมือซ้ายตัดด้วยมือขวา ถ้าพลาดก็
 มักถูกนิ้วก้อยของมือซ้าย แต่ทว่า บาดมือ ก็คงไม่ผิดอะไร
 เพราะไทยเราพูดว่ามีคบบาดมือเสมอ เราไม่พูดว่าบาดนิ้ว ข้อที่
 ควรสังเกตก็คือว่า เพลงเกี่ยวข้าวแม่ต่างท้องถิ่นกันไกล ความ
 คิดในการเล่นเพลงก็ลงรอยกัน ผิดกันเล็กน้อย ๆ ตั้งจดไว้
 ให้ดู

๓. พิสดาน เคยออกช่อกันตรง ๆ ก็มี ถ้าช่อคนสามารถ
 จะสัมพันธ์กับช่อดอกไม้ เช่น

